

GLOBALIS GONDOLKODÁS ÉS FELELŐSSÉGVÁLLALÁS VS ÚJ NACIONALIZMUS A MAGYAR FIATALOK ÉS A GLOBALIS KOMPETENCIÁK¹

[DOI 10.35402/kek.2020.1.4](https://doi.org/10.35402/kek.2020.1.4)

Absztrakt

Az elmúlt néhány év hazai és globális eseményeire tekintve (a 2015-ben kezdődő menekülthullám, terrortámadások, klímakatasztrófa, a szélsőjobboldali és radikális formációk megerősödése és előre törése, *fake news*, hírhamisítás és manipuláció, stb.) egyre fontosabb kérdéssé válik az önálló véleményalkotás képessége, a tényekre, tudásra, megalapozott ismeretekre alapozott állásfoglalás, a mindent elárasztó információdömpingben való eligazodás, a szelektálás rutinjának kialakítása. Hogyan gondolkodunk magunkról és másokról, a „másról”, az „idegenről”? Milyen válaszokat adunk az egyre sürgetőbb problémákra? Különösen fontos az, hogy a fiatalok hogyan gondolkodnak ezekről a társadalmi, közéleti kérdésekről, hogyan látják magukat, az országot és a világot, amiben élnek, a jelent és főként a jövőt, melynek alakító lesznek? Az OECD érdeklődését is felkeltették ezek a kérdések, s ennek eredményeként 2018-ban új elemmel bővült a 2000 óta háromévenként megrendezett PISA-mérés.

Kulcsszavak: OECD, PISA, fiatalok, globális kompetenciák, új nacionalizmus

Abstract

In the context of national and global events of the last few years (the 2015 wave of refugees, terrorist attacks, climate change, strengthening of far-right and radical parties, fake news and manipulation, etc.), the ability of making an independent opinion, making resolutions based on facts and knowledge, being able to see through the flooding information dumping, and creating the routine of selection are becoming extremely important issues. How do we think about ourselves and others, about “the Other” and “the Stranger”? More important-

1 A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

ly, how do young people think about these social and public issues, how do they see themselves, the country and the world where they live, the present and the future that they will be shaping? These issues also aroused the interest of the OECD; and as a result, in 2018, a new element was added to the PISA survey, which has been organised every 3 years since 2000.

Keywords: OECD, PISA, youngsters, global competences, new nationalism

Kutatási kérdések

A fejlett államokat tömörítő Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD)² egyedülálló fórumot és tudásközpontot kínál az adatok és elemzések, a tapasztalatok cseréjére, a bevált gyakorlatok megosztására. A szervezet tevékenységében kiemelt terület az oktatás, amely alapvetően két dologgal függ össze: az OECD fundamentális szerepet tulajdonít a gazdasági növekedésben az emberi erőforrásoknak és a humán képességeknek, továbbá az oktatásra úgy tekint, mint a gazdasági prosperitás és a társadalmi szolidaritás növelésének hatékony eszközére (Halász – Kovács 2002).

A szervezet által 2000 óta háromévenként végzett nagymintás adatfelvételek rendkívül nagy hatást gyakoroltak a fejlett világ oktatási rendszerének fejlődésére. A tanulói teljesítmény mérését három tudásterületen végzik: szövegértés, matematika és természettudomány. A vizsgálat célja annak felmérése, hogy a közoktatás kereteit hamarosan elhagyó 15 éves tanulók milyen mértékben rendelkeznek azokkal az alapvető ismeretekkel, készségekkel, amelyek a mindennapi életben való boldoguláshoz, a továbbtanuláshoz vagy a munkába álláshoz szükségesek. A legutóbbi, 2018-as mérés³ egy újabb

2 1961 óta működő kormányközi szervezet, mely lehetővé teszi a tagországok számára, hogy megosszák egymás között szakpolitikai problémáikat, betekintthessenek egymás szakpolitikai gyakorlatába, valamint kölcsönösen értékelhessék egymást. Magyarország 1996 óta tagország. Forrás: <http://www.oecd.org/about/> (letöltés: 2019.06.20.)

3 2018. március 26 – április 27. között elvégzett mérésben összesen 81 OECD-tag és partnerország vett részt.

elemmel bővült, a 15 éves tanulók globális kompetenciáit⁴ is méri, vagyis olyan attitűdöket, tudáselemeket és értékeket, melyek alapján képet kaphatunk a diákok ún. globális ismereteiről. Többek között arról, hogy képesek-e a diákok lokális, globális és interkulturális kérdések értő vizsgálatára, figyelembe tudják-e venni a más kultúrához tartozó emberek nézőpontját, megértetik-e magukat és képesek-e együtt dolgozni más országból, kultúrából vagy vallási környezetből érkező emberrel. Fontos-e számukra az emberi méltóság és a sokféleség tisztelete, tudják-e felelősséggel kezelni a különböző médiaplatformokat, hogyan igazodnak el a „fake news” és a véleménybuborékok világában, meg tudják-e különböztetni a valódi híreket az álhírektől; tisztában vannak-e a globális felmelegedés vagy az idegengyűlölet veszélyeivel, ill. képesek-e felelősséget vállalni és tenni a fenntartható fejlődésért, egy élhető, igazságosabb jövőért. A keretrendszer kidolgozásában részt vett a Project Zero⁵ intézet, mely a Harvard Egyetem Pedagógiai Karának oktatási innovációval foglalkozó szervezete.

Az OECD álláspontja szerint fel kell készíteni az ifjúságot egy befogadó és fenntartható világra, ahol egyre fontosabbá válik az, hogy különféle kultúrájú, vallású emberek képesek legyenek hatékonyan együtt dolgozni és megtanuljanak bízni egymásban a különbségek ellenére is. Magyarországon a kognitív kérdőívet nem töltötték ki a vizsgálatban részt vevő tanulókkal, csak a hírfogyasztási szokásokat és a kulturális attitűdöt mérő kísérő kérdőívet.⁶

Véleményünk szerint a globális felelősségvállalásra nevelés rendkívül fontos a közoktatás különböző fokozatain. Az iskolák döntő szerepet játszhatnak abban, hogy segítsék a globális kompetenciák fejlesztését: megtanítsák a fiatalokat arra, hogyan fejlesszék a tényeken alapuló kritikai világszemlélet képességét, népszerűsítsék a sokszínűséget, az empátiás megértés értékét, megismerkedjenek különböző kultúrákkal,

hagyományokkal, nézőpontokkal. A fiatalok egy globalizált világ polgáráként nőnek fel, nap mint nap szembesülnek a XXI. század kihívásaival, többek között a környezetvédelem, a klímaváltozás, a migráció, a regionális konfliktusok, az egyre fokozódó vallási ellentétek, a társadalmi és globális egyenlőtlenségek képében. Kulcsfontosságú a fiatalok tájékozottsága ezekben a kérdésekben, az érdeklődés, a kíváncsiság felkeltése, hogy rugalmasan tudjanak alkalmazkodni a folyton változó körülményekhez és aktívan tudjanak részt venni a közügyekben, a jövő alakításában.

Különösen fontos lenne ez most Magyarországon, ahol a globális gondolkodással és felelősségvállalással ellentétes tendenciák hódítottak teret az elmúlt években: az együttműködéssel szemben a nemzetállami elzárkózás, a kormányzati politikai propaganda által bátorított új nacionalizmus, mely a nemzeti büszkeségre építve formálja a nemzeti identitást, annak régi, rosszlelkű értelmezéseit ismét behozva a fősodorba.

Továbbá véleményünk szerint nemcsak a 15 éves tanulók globális ismereteit kellene vizsgálnunk és elemeznünk, hanem a fiatalság egészét. Tanulmányunkban erre teszünk kísérletet, a 2016-os nagymintás ifjúságkutatás adatait felhasználva próbálunk képet alkotni arról, hogyan viszonyulnak a 15-29 évesek a XXI. század globalizált világgazdaságának és társadalmának problémáihoz. Az, hogy az egyén hogyan gondolkodik a multikulturális társadalom vagy a globalizáció kérdéseiről, a politikai meggyőződése által meghatározott. De tartozzon is bármely politikai oldalhoz, kövessen bármilyen ideológiát, tagadhatatlan, hogy ezek a témakörök váltak világunk központi kérdéseivé. A globális kompetencia arról is szól, hogy a fiatalok mennyire érzik át azt, hogy a világ körülöttük drasztikusan megváltozott.

Elméleti kiindulópontok

A globalizációt a társadalomtudományban jellemzően úgy értelmezzük, mint technikai fejlődés által kiváltott, rendkívül komplex egységességi folyamatot, melynek elsősorban a gazdasági, politikai és kulturális vonatkozásait vizsgáljuk. Különös figyelmet fordítunk a homogenizálódás jelenségére, mely a kulturális és pénzügyi globalizáció következménye és egy egységes fogyasztói kultúra kialakulásával jár együtt. A globalizáció kritikusai ezt a folyamatot támadják leginkább, rámutatva arra, hogy ezek a folyamatok az országok, népek saját identitásának eltűnésével, elvesztésével járnak együtt (T. Kiss Ta-

4 Forrás: <http://www.oecd.org/pisa/pisa-2018-global-competence.htm> (letöltés: 2019. 02.28.)

5 A Zero Project kutatói által gondozott projekt az emberi kognitív potenciál természetének és fejlődésének megértésén alapult, az intelligenciától, az etikától, a kreativitástól és a gondolkodástól kezdve. Forrás: <https://www.gse.harvard.edu/news/17/12/pisa-2018-test-include-global-competency-assessment> (letöltés: 2019.06.22.)

6 A résztvevő országok csaknem felében nem töltötték ki a globális kompetencia tesztet. Forrás: <https://www.bbc.com/news/business-42781376> (letöltés: 2019.06.22.)

más 2008). A globalizációs tendenciákkal szorosan összekapcsolódik a multikulturális társadalom jelensége. A különböző kultúrák, nyelvek, szokások, tradíciók és vallások és életformák egymás mellett élése, keveredése tulajdonképpen már évszázadokkal ezelőtt is ismert jelenség volt, azonban a multikulturális társadalmak kialakulása a második világháború után (1960–70-es évektől) vált világméretű, egyre erősödő folyamattá. A globalizáció együtt jár az egyre dinamikusabb munkaerő-vándorlással, az egységesülő piaccal, az egységes pénz megjelenésével, és mindezzel együtt különböző konfliktushelyzetekkel, fokozódó migrációs folyamatokkal. Egy-egy ország gazdasága, lakosságának helyzete, egyre inkább függ más országokban, más társadalmakban zajló változásoktól, vagyis az interdependencia korát éljük, kölcsönös függés, a nemzetközi egymásrautaltság időszakát. A világ, amelyben élünk, a 21. században radikálisan megváltozik. A globalizáció nem hogy megszüntette volna, hanem inkább felerősíti az etnikai, nemzeti és vallási különbségeket a világban, és a 20. század végén, a 21. század elején létrejövő új világrendben a harc már nem osztályok, hanem „huntingtoni” kifejezéssel élve a civilizációk között folyik tovább (Csepeli – Örkény 2017).

A lokalitás problémái pedig feloldódnak a globális veszedelmekben, s ma már senki sem gondolhatja azt komolyan, ha égnek a sarkköri erdők Szibériában, ha lángolnak az esőerdők az Amazonas mentén, vagy belélegezhetetlen a levegő Kínában, az az ő bajuk, és ránk, Európára ennek nincs hatása. A fiatalok pedig egyre inkább egy környezettudatos világban szocializálódnak, ahol mindennapos tapasztalattá válik a légkör felmelegedése, a gleccserek olvadása, egyre gyakoribbak a természeti katasztrófák, az áradások, a viharok. Az elszivatagosodott vagy éppen árvízzel, esetleg háborúval fenyegetett területekről emberek milliói indulnak el a kevésbé veszélyeztetett vagy biztonságosnak vélt területekre. „Mindezek mellett a Föld egészére kiterjedő információs hálózat eltünteti a távolságokat az emberek között, ami láthatóvá teszi a javak elosztásának igazságtalanságait” (Csepeli 2016:510).

A globalizáció és a technológiai fejlődés következtében a fiatalok éljenek bárhol a világban, ugyanolyan trendek, technológiák és események által formálódnak, ugyanolyan aktív használói a közösségi médiának és az online technológiának, a földrajzi és kulturális távolságok már nem zárják őket külön csoportokba. Kínától Buenos Airesen át Brisbane-ig ugyanazokat a weboldalakat nézik a generációk tagjai, ugyanazokat a zenéket töltik le,

ugyanazokat a filmeket nézik meg és ugyanazon márkák hatása alá kerülnek (McCrinkle–Wolfinger 2009). Megszületett a világ első globális generációja, akik földrajzi korlátok nélkül valósítják meg a Mannheim által generációs tényezőként meghatározott közös élmény megélését (Fekete 2018). Empirikus kutatások is megerősítették, hogy e globális fiatal generáció tagjai erős társadalmi felelősségtudattal rendelkeznek. A hatalmas mennyiségű és korlátlanul elérhető információnak köszönhetően tisztában vannak globalizált világunk legfontosabb problémaival is, az 1995 után született Z generáció pedig már elvárja, hogy a gyártók fontos szempontnak tartsák a termékek és márkák környezetre gyakorolt hatását (pl.: széndioxid lábnyom), továbbá a generáció tagjai mondtak már le termékről vagy szolgáltatásról a gyártó cég társadalmi szempontból negatívnak értékelt hatása miatt (vö. Global Millennial Survey 2019; Grail Research 2011).

A társadalomban észlelt különböző etnikai, nemzeti, kisebbségi csoportok tagjaival kapcsolatos attitűdöket az ún. társadalmi távolság-skálával⁷ mérjük a társadalomtudományi kutatások során. A társadalmi távolság a szociálpszichológiában hosszú múltra visszatekintő fogalom. Az egyén saját csoportja és a különféle külcsoportok közötti társadalmi távolság a sajátcsoport perspektívájából az elfogadott interakciók alapján meghatározható, és így következtethetünk a külcsoportokkal szembeni előítéletek és a diszkriminatív beállítottságok mértékére (Csepeli – Fábán – Sik 2006). Ezek eredménye szerint a csoportok közötti társadalmi távolság egyöntetű, azaz a standard szociológiai változók mentén – beleértve az etnikumot – invariabilitást mutató, s időben pedig meglehetősen stabil társadalmi jelenség.

Amikor a társadalomban különböző embercsoportokat észlelünk, a megismerést kategorizáció ré-

⁷ Az első társadalmi távolság skálát E. S. Bogardus készítette 1928-ban, amellyel ezt követően több vizsgálat is készült az Egyesült Államokban. Bogardus meggyőződése, hogy a csoportok közti távolságtartás funkciója nem utolsósorban a „kivívott” társadalmi státus fenntartása, értékvesztéstől való megőrzése. A skála Ezra Parknak arra a feltételezésére épült, hogy az emberek a társadalomban észlelt különböző nemzeti-etnikai csoportokkal kapcsolatban különböző mértékű idegenkedést, az interakció és a kommunikáció hiányával jellemezhető „távolságot” éreznek. Bogardus aszerint rangsorolta a társadalomban lehetséges legfontosabb interakciós-kommunikációs kapcsolati mintákat, hogy azok mennyire jelezhetnek egy csoportkategória mentén azonosított személlyel kapcsolatosan „közelséget”, illetve „távolságot” (Csepeli 2001:127).

vén leegyszerűsítjük és felgyorsítjuk. A kategorizáció az emberi gondolkodás alapvető jellemzője, tulajdonképpen egyfajta kényszer annak érdekében, hogy előre meg tudjuk becsülni a bekövetkező események valószínűségét emberi kapcsolatainkban. Allport nézete szerint pusztán alkalmazkodunk a feldolgozhatatlan mennyiségű információhoz azáltal, hogy kategóriákba rendezzük a dolgokat. Ez segíti elő az azonosítás gyorsaságát, hogy belátható időn belül képesek legyünk reagálni, ill. viselkedésünk ésszerű, mivel a valószínűsége alapul (Allport 1977).

A kategorizáció során az embercsoportok közötti különbségeket felnagyítjuk, túlhangsúlyozzuk. Az empirikusan létező különbségek túlhangsúlyozása az empirikusan hozzáférhetetlen vagy nehezen hozzáférhető dimenziók (például intelligencia, temperamentum, személyiségvonások) mentén történő különbségek önkényes extrapolálását is maga után vonja. Az embercsoportok észlelője rendszerint maga is csoporttag, miáltal kategorizációs rendszere óhatatlanul tartalmazza a legegyszerűbb és legősibb megkülönböztetést, a saját csoport és az idegen csoport közötti különbség megállapítását, ami óhatatlanul értékkülönbségek feltételezésére vezet (Csepeli 2001). Míg az ingroup-mozzanat esetében a szimbolikus közösség, a hagyomány, az értékvonatkozások szerepe jelentősebb, addig az outgroup-mozzanat esetében a munkaerő-piaci versenyhelyzet, a globalizációval kapcsolatos fenyegetettség-érzések, az „idegenség” megjelenése, illetve a mindennapi élethelyzetre, életmódra való kihatásai hangsúlyosabbak, a különböző személyes vagy csoportszintű szociodemográfiai befolyásokkal együtt (Tardos 2016). Az ingrouppal való pozitív azonosulás, mint nemzeti büszkeség jelenik meg, mely büszkeségre a nemzeti lét által konstruált valóság különböző területei adhatnak okot.⁸ A nemzeti büszkeség energiájából táplálkozó, a nemzeti identitásba beépült nacionalizmus lehetővé teszi az egyén számára, hogy egyéni képességeitől és teljesítményétől függetlenül magát más nemzetek tagjaihoz képest különbnek, felsőbbrendűnek tartsa (Csepeli – Örkény 2017). A nacionalizmust, az idegenellenességet mindig meghatározott történeti helyzetek eredményezik, egyfajta válaszként jönnek

8 Nemzeti büszkeségre alapot adó témacsoportok: (1) empirikusan nem igazolható tények, szimbolikus témák, mint történelmi sikerek, kulturális és tudományos teljesítmények, sportsikerek. (2) a klasszikus modernizáció témái, mint a gazdaság teljesítőképessége, politikai befolyás a világban. (3) posztmodern értékek, mint a demokrácia, emberi jogok, jólét (Csepeli – Örkény 2017:45-46).

létre a társadalmat érő különböző kihívásokra. A 2015-ös menekülthullám, nyomában az Európai Unió válsága felerősítette Európa-szerte a szélsőséges, nacionalista populista pártok hangját, egyre népszerűbbé váltak, s mindezzel párhuzamosan szintén megizmosodott a közbeszédnek az a típusa, ami nem nélkülözi a rasszizmust, a fehér felsőbbrendűséget, a homofóbiát, az antiszemitizmust.

Módszertani kitérő: a minta és az elemzésbe bevont változók

Az OECD által vizsgált globális kompetenciák feltérképezésére a Magyar Ifjúság empirikus kutatássorozat 2016-ban felvett adatai használnak.⁹ A Magyar Ifjúság kutatások az ezredforduló óta zajlanak négyévente, a 15–29 éves fiatalok élethelyzetéről, fontos életeseményeiről, életmódjukról, jellegzetes problémáikról kaphatunk áttekintést az adatok elemzését követően. A mintába 8000 fiatal került be 2016-ban is, a minta reprezentatívnak tekinthető nem, korcsoport, terület, valamint településtípus szerint.¹⁰

A globális kompetenciának nevezett készségek magyar fiatalokra jellemző mintázatának feltérképezéséhez a rendelkezésünkre álló adatbázisból a következő változókat használtuk fel:

I. Szociodemográfiai változók

- Demográfiai adatok: nem, életkor (3 kategória)
- Réteghelyzet: iskolázottság (3 kategória), gazdasági státus (3 kategória), szubjektív anyagi helyzet (5 kategória)

9 Empirikus nagymintás kutatást végzett a Deloitte 2019-ben Y és Z generációs fiatalok körében, hasonló kérdéseket vizsgálva. Sajnos a mintába Magyarország fiataljai nem kerültek bele. Forrás: <https://www2.deloitte.com/global/en/pages/about-deloitte/articles/millennialsurvey.html> (letöltés: 2019.08.05.)

10 A mintavétel többlépcsős, rétegzett valószínűségi mintavételi eljárással történik. A mintavétel során négy 2000 fős alminta is kialakításra került, amelyek leképezik az ország településstruktúráját regionális elhelyezkedés és településnagyság szerint. A fiatalok két demográfiai szempont alapján kerültek kiválasztásra: nem és életkor. A mintavételből eredő kisebb torzulások megelőzése érdekében súlyozást eljárást alkalmaztak, melynek során figyelembe vették az iskolai végzettséget. Ennek eredményeként mind a fő minta, mind az alminták reprezentatívak a 15–29 éves korosztályra vonatkozóan nem, életkor, iskolai végzettség, településtípus, régió szerint (Székely 2018).

- Területi státus: településtípus (4 kategória), régió (7 kategória)
- II. Ideológiai-politikai identifikáció, szemléleti orientáció
 - Ideológiai baloldal-jobboldal,¹¹ liberális-konzervatív, mérsékelt-radikális, nemzetben – emberiségben gondolkodó (1-7 fokozatú skála)
 - Intézményi¹² és perszonális bizalom¹³
- III. Az idegenekkel és a saját csoporttal, közösségekkel kapcsolatos viszonyulások
 - Társadalmi távolság¹⁴
 - Saját csoporttal és az idegennel kapcsolatos attitűdök
- IV. Társadalmi, közéleti kérdések iránti érdeklődés, felelősségvállalás, aktivizmus¹⁵

Az elemzés során elsőként a közéleti, társadalmi kérdések iránti érdeklődés témáját járjuk körül, vizsgáljuk a meghatározó tényezők szerepét. A követke-

11 „Kérem, jellemezze Önmagát a tulajdonság-párok segítségével!": 1 – liberális, 7 – konzervatív, 1 – baloldali, 7 – jobboldali, 1 – mérsékelt, 7 – radikális, 1 – nemzetben gondolkodó, 7 – emberiségben gondolkodó.

12 „Mennyire bízik Ön a következőkben: teljes mértékben, inkább igen, inkább nem vagy egyáltalán nem?” „Az Alkotmánybíróságban, A Köztársasági Elnökben, Az Országgyűlésben, A kormányban, A politikusokban, A civil szervezetekben, A honvédségben, Az egyházakban általában, A rendőrségben, A bíróságokban általában, A település (kerület) polgármesterében, A bankokban, biztosítóknban”.

13 „És mennyire bízik Ön a következőkben: teljes mértékben, inkább igen, inkább nem vagy egyáltalán nem?” „Általában az emberekben, az Ön családjában, szomszédokban, ismerőseiben, munkatársaiban, azokban a személyekben, akikkel először találkozik”.

14 „Milyen legközelebbi viszonyt fogadna el a felsorolt társadalmi csoportok egy-egy tagjával?”

15 „Milyen gyakran szokott Ön a családjával közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról beszélgetni? „És a barátaival, közvetlen ismerőseivel milyen gyakran szokott közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról beszélgetni?” 1 – rendszeresen, 2 – alkalmanként, 3 – soha.

Szervezeti részvételt, elköteleződést felmérő kérdés: „Az alábbiakban különböző szervezeteket, közösségeket, csoportokat sorolunk fel. Kérjük, mondja meg, ha az elmúlt egy év során kapcsolódott valamilyen egyesülethez, alapítványhoz, önkéntes társuláshoz, csoporthoz, mozgalomhoz, közösséghez! Gondoljon olyanra, hogy részt vett a szervezet munkájában, tevékenységében, esetleg néha elment a rendezvényeire stb. Kapcsolódott-e Ön ...?”

Aktív cselekvést vizsgáló kérdés: „Különböző tevékenységeket sorolunk fel. Kérjük, mondja meg, hogy részt vett-e már ilyen tevékenységben!”

ző lépésben a fiatalok offline szervezeti kötődését, aktivitását térképezzük fel, szoros összefüggésben a különböző társadalmi intézményekkel kapcsolatos bizalom mértékével. Az empirikus vizsgálat a 15-29 éves fiatalok magyarokkal és idegenekkel kapcsolatos attitűdjeinek, ill. a fiatalok gondolkodási sémáinak feltérképezésével zárul.

Kutatási megállapítások

A fiatalság minden érában hasonló jellemzőket mutat – kísérletező életmód, a status quo megkérdőjelezése, idealizmus, a határok feszegetése –, azt azonban nem jelenthetjük ki, hogy azok a fiatalok, akik a '70-es években nőttek fel, egyformák azokkal az ifjakkal, akik a '90-es években, vagy napjainkban nőnek fel. A nagymintás ifjúságkutatásban részt vevő fiatalok az Y és a Z generáció tagjai, akiket különböző jelzőkkel illetnek, gyakran az adott országra jellemző társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális hatások következtében. Így az Y tagjait hívják Millenium, Google, MySpace, Dot.com nemzedéknek a nyugati társadalmakban, II. János Pál pápa generáció a nevük Lengyelországban, Kínában „ken lao zu”, vagyis a generáció, amely megeszi az öregeket, Ni-Ni Spanyolországban „ni trabaja, ni estudia”, azaz nem tanulnak, nem dolgoznak. A Z generációt digitális őslakosoknak és Internet-generációnak is nevezik, hiszen nem éltek mobiltelefon vagy internet nélküli világban (Fekete 2018:82). A Magyar Ifjúság 2012 adatai alapján Székely Levente „új csendes generációnak”¹⁶ nevezte a 15-29 éves fiatalokat (Székely 2012:18), mely csendesség különböző szocializációs közegekben mutatkozik meg, így a harmadlagos szocializációs közegekben, vagyis a civil, közéleti aktivitás területén is. A trendeket tekintve megállapítható, hogy folyamatosan növekszik az elégedetlen, a jövőt borúsán látó fiatalok aránya, azonban ez a növekvő elégedetlenség nem jelenik meg politikai cselekvésben, koherens gondolati reakciók nem fogalmazódnak meg a fiatalokban (Székely 2012:25).

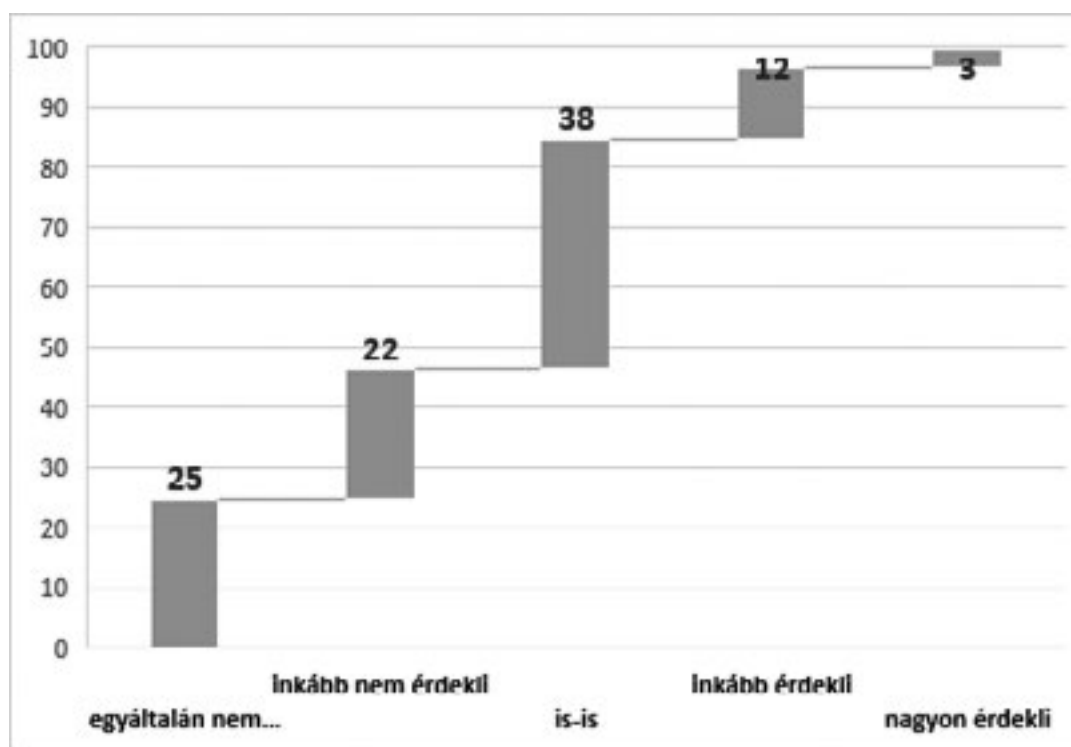
16 A Csendes generációt az 1925–1942 között születettek alkotják, kiknek szocializációját a nagy gazdasági válság és a II. világháború határozta meg. Ők a szürke inges konformisták, a magányos tömeg részei, akik elfogadták szüleik hagyományos polgári értékrendjét és kultúráját (Fekete 2018:78).

Közügyek, társadalmi kérdések iránti érdeklődés

A fiatalok közügyek iránti érdeklődéséről, társadalmi intézményekhez, politikai rendszerekhez, politikai szereplőkhöz való viszonyáról, a 15–29 évesek politikai, közéleti kultúrájáról empirikus elemzések és elméletek bőségesen állnak rendelkezésünkre (Csákó – Sik 2018; Gázsó – Laki 2004; Murányi 2013; Oros 2012). A korábbi nagymintás ifjúságkutatások adatai azt mutatták, hogy a magyar fiatalok politikai érdeklődése tartósan alacsony szinten rögzült. Valamennyi kiemeli a fiatalok körében a politikától való elfordulást, a politikai passzivitást, a pártokra vonatkozó negatív vélemények és értékelések erősödését, a közéleti, társadalmi aktivitás rendkívül alacsony szintjét.

Az ifjúságkutatás 2016-os felmérése során a társadalomhoz való kapcsolódás, a közélet iránti érdeklődés, a különböző civil és politikai szervezetekbe való integráltság mértékének megismerése érdekében számos kérdést megfogalmaztak a kutatók. Az 1. sz. ábra alapján megállapíthatjuk, hogy a közéleti, társadalmi kérdésekkel kapcsolatos kíváncsiság csupán kevesek sajátja, a 15–29 évesek fiatalok 15 százaléka érdeklődik (nagyon vagy inkább igen) a téma iránt, csaknem a fele (47%) nem tanúsít érdeklődést a valóság azon keretei iránt, amiben élünk (egyáltalán nem vagy inkább nem érdeklő). A megkérdezettek túlnyomó többsége a semlegesnek gondolt középértékeket preferálja. A magyar fiatalok körében jellemző a közép-re helyezkedés (38% választotta az „is-is” válaszlehetőséget), mely jelezhet közömbösséget, érdektelenséget, bizonytalanságot, a szükséges ismeretek hiányát – ezt az attitűdöt megfigyelhetjük a további kutatási kérdések esetében is.

Az információs társadalomban, ahol minden információ időtől és tértől függetlenül korlátlanul elérhető, ahol a telekommunikációs és szórakoztató elektronikai eszközök köré koncentrálódó szabadidő-felhasználás a fiatal korosztályok sajátja, ahol a barátokkal töltött idő ugyanolyan súlyt képvisel, mit a facebookozás és a chatelés, ott bizony a 15–29 évesek számára legfontosabb információforrásként a család, a barátok és az internet szolgál, legkevésbé pedig a könyvek és a nyomtatott újságok jelentenek útmutatót (1. táblázat).

1. ábra: Mennyire érdeklő Önt a közéleti kérdések, társadalmi problémák? (%)
(N=2.025)

1. táblázat: Az információforrások fontosságának megítélése (N=1.827)¹⁷

	átlag	szórás
család	4,48	0,77
barátok	4,34	0,83
internet	4,31	1,07
televízió	3,74	1,20
online közösségi oldalak	3,50	1,35
rádió	3,08	1,31
könyvek	2,85	1,37
a helyi (lakóhelyén működő) klubok, társadalmi szervezetek, vallási közösségek	2,43	1,28
nyomatott újságok	2,37	1,31

A négy évvel korábbi ifjúságkutatás eredményeivel összevetve megállapítható, hogy a fiatalok válaszai között erős az összefüggés,¹⁸ csekély változás történt csupán az értékelésben. 2012-ben szintén a család és a barátok, az internet és a televízió volt a legfontosabb információforrás a 15–29 évesek számára, viszont a nyomtatott sajtó megítélése kedvezőbb volt, ill. a közösségi oldalak még egyáltalán nem játszottak szerepet (Melléklet, 8. táblázat).

Mindezekkel összefüggésben vizsgáltuk, hogy milyen gyakorisággal érintenek közéleti eseményeket, társadalmi problémákat a fontos szabadidős tevékenység, vagyis beszélgetés közben a primer, elsődleges kapcsolataikban, családi körben és a barátaikkal. A családjával a fiatalok több mint negyede egyáltalán, soha nem beszél közéleti ügyekről, társadalmi kérdésekről,¹⁹ a válaszadók több mint fele (63%) időnként érinti ezeket a témákat (2. ábra). A fiataloknak kevesebb, mint tizede érint csupán rendszeresen közéleti, társadalmi kérdéseket a családi beszélgetések során. A barátokkal folytatott beszélgetéseket tekintve a helyzet még kedvezőtlenebb, a fiatalok több mint harmada soha nem érint ilyen jellegű témát baráti körben, több mint fele időnként, és 6 százalékra csökkent a társadalmi problémákról rendszeresen beszélgetők aránya is.

17 1-5 fokozatú skála, ahol az 1= egyáltalán nem fontos, 5= teljes mértékben fontos

18 Spearman r=0,850 (Melléklet, 9. táblázat)

19 Felülreprezentáltak közöttük a 15-19 éves korcsoportba tartozók, az alapfokú iskolai végzettségűek (63%), minden második az Észak-Alföldön, ill. Közép-Magyarországon él.

Az információs társadalom kiépülése, az IKT eszközök széleskörű elterjedése a társadalomban alapjaiban változtatta meg a módot, ahogyan kommunikálunk egymással, ahogyan dolgozunk, tanulunk és szórakozunk. A penetrációs időszak kezdetén többféle elmélet is született az internet várható társadalmi hatásairól, melyek közül jó néhány optimistán tekintett a jövőbe és az információ könnyed megszerzésére alapozva a demokratikus részvétel, a közéleti, politikai részvétel erősödését implikálták (Egyed 2018:62). Ennek megvalósulása mellett és ellen is sorakoztathatunk érveket, azonban abban talán egyetérthetünk, hogy a politikai cselekvés legelterjedtebb formája jelenleg az online térben való véleménynyilvánítás.

A 2016-os adatok azt mutatják, hogy a fiatalok virtuális térbe történő belépését egyre kevésbé korlátozza eszközhiány, a hozzáférési nehézségek, hiszen számítógéppel és okostelefonnal egyaránt 85 százalékuk rendelkezik, otthoni internet-előfizetéssel pedig 87 százalékuk. A megkérdezettek közel negyede (24%) folyamatosan elérhető, állandóan online van, továbbá csaknem a fiatalok fele (43%) naponta többször kapcsolódik az internethez (Fekete – Tibori 2018:264). Az ötödik legfontosabb információs forrásként megjelölt közösségi oldalakhoz való kapcsolódást vizsgálva azt láthatjuk, hogy a fiatalok több mint háromnegyede (79%) tagja valamelyik közösségi oldalnak, melyet leginkább szórakozásra és információszerzésre használnak (Melléklet, 7. táblázat).²⁰ A legnépszerűbb közösségi médiafelületek az elmúlt néhány évben közösségi hírszolgáltatóvá váltak, noha induláskor nem ez volt a cél. Ennek eredményeként a fiatalok számára elsődlegesen az számít hírnek, ami megjelenik a Facebook hírfolyamában, amit sokan lájkolnak, osztanak, vagy amin tömegesen háborodnak fel. A hírek validitása ezzel párhuzamosan sokadrangú kérdéssé vált. Az is nyilvánvalóvá válik az alábbi ábrára tekintve, hogy a 15–29 éves fiataloknak nem elsődleges célja a közösségi oldalakon a közéleti kérdések feltérképezése, 68 százalékuk soha nem keres rá ilyen tartalmú információra, továbbá háromnegyedük soha nem oszt meg közélettel kapcsolatos híreket, véleményeket (3. ábra).

A 2016-os ifjúságkutatás nem tartalmaz arra vonatkozó kérdést, mely alapján fel tudnánk mérni, miként boldogulnak a fiatalok a „fake news”

20 Legnépszerűbb közösségi oldal a Facebook, átlagosan 514 ismerősről számolnak be a megkérdezettek (Tóth 2018:296).

2. ábra: Közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról folytatott beszélgetések gyakorisága (%) (N=2.025)

3. ábra: Közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról való tájékozódás a közösségi oldalakon, hírek megosztása (%) (N=3.253)

korában. Az emberi hiszékenységek, tájékozatlanságnak, az elfogultságnak és az internetes közösségi oldalaknak köszönhetően az interneten terjedő álhírek és a szándékos megtévesztések korát éljük. Ehhez hozzáadódik még, hogy az elmúlt néhány évben a web 2.0 alkalmazási lehetőségek kitermeltek egy olyan réteget, amelynek tagjai szándékosan, esetenként megrendelésre gyártják a hamis tartalmakat, álhíreket, a különböző média-hackeket. Az exponenciálisan növekvő információs tömeg kezelése komoly kihívások elé állítja a felhasználókat. Az információk értékeléséhez, szelektálásához szükséges kompetenciák igen sokfélék, többek között képesnek kell lenni az információk hitelességének, pontosságának, időszerűségének megítélésére. Az információs források értékelésének rutinja és kialakításának kérdése éppen ezért vált napjainkra az információs műveltség és írástudás egyik központi komponensévé. Szükséges a források értékelésének gyakorlatát átadni a fiataloknak, s az iskola kiváló terep lenne erre. Meg kell tanulniuk a fiataloknak, melyik forrásban bízhatnak meg, mi a különbség egy komoly médiatermék és egy propagandaoldal között, és hogy mennyire lehetnek biztosak abban, hogy igazságképiük tényeken alapul-e, vagy valaki éppen befolyásolni próbálja őket (vö. Political Capital 2019).²¹

Offline közösségekhez kapcsolódás

Magyarországon a rendszerváltást követő politikai, gazdasági és társadalmi átalakulás, ill. a technológiai fejlődés, a kiépülő információs társadalom hatására a magyar fiatalok is – hasonlóan nyugat-európai kortársaikhoz – egyre inkább az individualizált életformákat részesítették előnyben, kivonultak a korábban kötelező jellegű ifjúsági szervezetekből²² és a nyilvános közösségi terekből, a kötöttségeken kívüli idejüket pedig privát szférájukban, a „szabadidő szentháromságban” töltik, vagyis az internet, a televízió és a barátok társaságában (Fekete - Tibori 2018:260). A trendeket tekintve a rendszerváltás óta rendkívül csekély részvételi hajlandóság jellemzi a fiatalokat, távol maradnak a különböző ifjúsági, politikai és nem politikai, civil szervezetek munkájában való részvételtől. A 2016-os adatok alapján megállapíthatjuk, hogy ez a

21 Forrás: https://politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/pc_alhitek_elleni_kuzdelem_az_oktatásban_20191128.pdf

22 Lásd: Úttörőmozgalom, KISZ, DISZ

tendencia folytatódik, rendkívül alacsony mértékű a fiatalok közéleti-, párt- vagy politikai ifjúsági szervezethez való tartozása (4. ábra). Legnépszerűbbek a sporthoz kapcsolódó szervezetek, a fiatalok több mint tizede tagja sportklubnak vagy egyesületnek. Ezt követi a diák- és hallgatói szervezeti tagság (9%), a képzeletbeli dobogó harmadik fokára a kulturális szervezetek léphettek fel (5%).

A korábbi ifjúságkutatások eredményeiből tudjuk, hogy a politikai részvétel népszerűtlen a 15-29 évesek körében, a direkt demokratikus részvételi formák (petíciók, tüntetések, flashmobok) és az ügyek mentén történő politizálás bír csupán csekély népszerűséggel (Oross – Monostori 2018; Oross 2012). Azonban a 2016-os adatok azt mutatják, hogy még ezek a direkt formák sem képesek „bevonni” a fiatalokat: leggyakoribb tevékenység az aláírások gyűjtése, de ebben is csupán 6 százalékuk vett részt, spontán vagy bejelentett tüntetésen, utcai vonuláson 2 százalékuk (Melléklet, 10. ábra). Ez egy hosszú ideje tartó folyamat, s nem látszik körvonalazódni a trend megfordulásának esélye. Az eddigiek alapján megállapíthatjuk, hogy a 15-29 évesek körében a közéleti, társadalmi kérdések iránti alacsony szintű érdeklődés rendkívül alacsony társadalmi/közéleti aktivitással párosul.

Intézményi bizalom és értékrendszer

A demokratikus intézményrendszer szereplőibe vetett bizalom nagymértékben meghatározza a fiatalok politikáról, közéletéről, szervezeti tagságról alkotott felfogását. Az alacsony bizalmi szint a politikai rendszer legitimitási problémáit jelzi. A politikatudomány egyik alaptézise, hogy a politikának szüksége van valamilyen szintű társadalmi támogatásra, vagy legalább elfogadásra, a magasabb szintű intézményi bizalom és legitimitás pedig növeli a kormányzattal vagy az állammal való állampolgári együttműködés esélyét (Boda – Medve 2012). A bizalom az abban való hitet jelenti, hogy az emberek vagy az intézmények nagy valószínűséggel a társadalmilag elvárt módon fognak viselkedni. Ahogyan a teljes magyar társadalom (Gerő – Szabó 2015:44), úgy a fiatalok is bizalmatlanok a magyar politikai intézményekkel, különösen a politikusokkal szemben, a bizalmukat – csakúgy, mint a teljes magyar felnőttkori népesség – a honvédségbe és a rendőrségbe vetik (2. táblázat). Az interperszonális bizalom szintje még alacsonyabb, mint az intézményi

4. ábra: A 15-29 éves fiatalok szervezeti beágyazottsága (%) (N=2.025)

bizalom szintje, minden negyedik fiatal úgy gondolja, hogy az emberekben nem lehet megbízni.²³

2. táblázat: Intézményi bizalom a 15-29 éves fiatalok körében²⁴ (N=6.484)

	átlag	szórás
honvédségben	2,96	0,83
rendőrségben	2,88	0,83
a település (kerület) polgármesterében	2,87	0,82
bíróságokban	2,80	0,85
Alkotmánybíróságban	2,75	0,87
Köztársasági Elnökben	2,75	0,89
civil szervezetekben	2,73	0,86
az egyházakban általában	2,59	0,93
Országgyűlésben	2,52	0,90
kormányban	2,43	0,92
bankokban, biztosítóknál	2,42	0,89
politikusokban	2,17	0,90

23 Egyáltalán nem vagy inkább nem bízunk meg az emberekben a 15-29 éves korosztály 26%-a.

24 1-4 fokú skála, ahol az 1= egyáltalán nem bízunk, 4=teljes mértékben bízunk benne.

Mindezeket figyelembe véve amellől érvelünk, hogy nem önmagában egy önző, közönyös, felszínes, okostelefon- és szórakozásközpontú magatartásforma áll a közéleti érdektelenség mögött, hanem szerepet játszik benne a kiábrándultság, a rossz társadalmi közérzet, a jövőbe, a változtathatóságba vetett hit erodálódása. A társadalmi, közösségi létezés bonyolult kereteiben, a megtapasztalt egyenlőtlenségi viszonyok között, a normák és értékek szövevényében, a társadalmi kérdések útvesztőiben magára hagyott fiatal generációk érdektelensége ez, akik joggal érezhetik úgy, hogy a közügyekbe beleszólási lehetőséget nem kapnak, véleményük senkit sem érdekel.²⁵ Amennyiben mégis kritikát fogalmaznak meg, nem veszik őket komolyan. Ha országos ismertséget kap kritikájuk vagy cselekvésük az internet, a közösségi média révén,

25 A magyar fiatalok közel harmada szerint sem az országos (34%), sem a helyi politikába (31%) nincsen egyáltalán beleszólási lehetőségük. A kérdezett fiatalok körében elenyésző kisebbségben vannak azok, akik akár a helyi (7%), akár az országos (7%) politikát tekintve úgy érzik, hogy beleszólási lehetőségük van (Oross – Monostori 2018:364).

könnyörtelenül „bedarálják” őket,²⁶ miközben úgy tűnhet számukra, hogy a politikában csupán reprodukciós képességük miatt számítanak.²⁷

A társadalmi csoportok, rétegek, osztályok integrációjának fontos szociálpszichológiai eszközei az értékek, amelyek a világ kollektív értelmezésére, látására szolgáló „legkisebb közös többszörösök”. Az értékek mind a társadalmi, mind a személyes integráció nélkülözhetetlen alkotóelemei, melyek beágyazottságuk révén szilárdságot, következetességet, biztonságot képesek nyújtani az emberek számára a társadalomban zajló életben. Az értékek arra vonatkoznak, hogy mi a jó vagy rossz, mi a kívánatos, az előnyben részesítendő és mi a nemkívánatos. Ezek a kérdések és a nyomukban megfogalmazott válaszok létfontosságúak mind az ember saját életében, mind az emberek egymás közti viszonyaiban (Csepeli 2001:131). Az értékek természete a személyiséghez kapcsolódik, s ily értelemben értéknek nevezhetjük azokat a személyes motivációkat és célokat, melyek függvényében mindennapi életünket éljük. Motivációink, céljaink azonban nem függetlenek a szűkebb vagy tágabb környezet által fontosnak tartott céloktól. Ez utóbbi motivációk és célok összessége jelenti annak a társadalmi környezetnek az értékrendszerét, melyben élünk.

Ha a fiatalok értékválasztásait vizsgáljuk az ifúságkutatók kezdetétől, vagyis az ezredfordulótól, akkor megállapíthatjuk, hogy nagyfokú értékstabi-

26 Néhány példa a közelmúltból a teljességre törekvésre legkisebb igénye nélkül: (1) „kávéfőzős” Luca, aki a 2018-as országgyűlési választások után írt egy elkeseredett posztot a Facebook-ra: „...22 évesen ugyanis nem látom a jövőm. Mert az én hazámban, itt, Magyarországon, nincs jövőképe egy 22 évesnek, aki nemsokára megkapja a diplomáját a kezébe. Ami manapság semmit sem ér itthon. Mert az én hazámban napról-napra él az az ember, aki becsülettel dolgozik... Mert az én hazámban, egy kávéfőzőről csak álmodni lehet. Remélem, külföldön majd vehetek egyet.” A poszt gyors terjedése után Lucát megfenyegették, megpróbálták lejáratni, ill. visszatartani a külföldre költözéstől. (2) Nagy Blanka, 18 éves diáklány, aki 2018 decemberében egy kecskeméti kormányellenes tüntetésen elmondott szenvedélyes és erős állításokat megfogalmazó beszédével lett országosan ismert, és aki ellen lejárato kampányt indított a kormány média. (3) Rékasi Zsigmond fiatal aktivista, aki részt vett a 2018 áprilisi tüntetéseken, többször indítottak ellene eljárást garázdaság és rongálás miatt.

27 Lásd az időszak (2016) gyermekvállalási kedvet serkentő szakpolitikai intézkedéseit: új otthonteremtési program, GYED extra bevezetése, a házasságkötés adókedvezményrel való ösztönzése, családi adókedvezmény növelése.

litás jellemző a 15-29 évesekre, válaszaik között erős az összefüggés,²⁸ csupán minimális változás történt a rangsorolásban az évek során (*Melléklet, 9. táblázat*). Az elemzés a tradicionális értékrend dominanciáját mutatja – csakúgy, mint a teljes magyar társadalomban –, a család biztonsága, a béke és a nyugalom a legfontosabb érték a fiatalok számára, viszont az olyan materiális érték, mint a gazdagság és az anyagi siker, jóval kevésbé fontos, mint a teljes felnőtt társadalom számára. Mindezekkel párhuzamosan felértékelődött a társadalmi rend és nemzet a fiatalok szemében, míg a hatalom folyamatosan a legalacsonyabbra értékelt tényező.

3. táblázat: A 15-29 éves fiatalok értékválasztása, 2016 (N=7.903)

Értékek	átlag	szórás
családi biztonság	4,61	0,70
szerelmem/boldogság	4,57	0,72
békés világ	4,52	0,77
igaz barátság	4,52	0,75
szabadság	4,49	0,75
belső harmónia	4,47	0,78
haza biztonsága	4,45	0,80
egyenlőség	4,27	0,88
rend	4,25	0,86
érdekes élet	4,24	0,86
előítéletektől mentesség	4,24	0,89
tehetség	4,16	0,91
nemzet	4,15	0,93
engedelmesség/kötelességtudás	4,11	0,90
közösség	4,05	0,98
tradíciók tisztelete	4,01	0,96
gazdagság	3,98	0,99
hatalom	3,41	1,24
vallásos hit	3,11	1,37

2016-ban (*3. táblázat*) a vallásos hit a legkevésbé fontos érték a fiatalok számára, mely összhangban áll a modern értékrend jellemzőivel, ahogyan a tradíció, a hagyomány, a közösség szerepének meggyengülése és tekintélynek való engedelmesség

28 Spearman's rho rangkorrelációs együttható értéke 0,793 (2000 és 2004 között), és 0,934 (2004 és 2016 között)

viasszasorolása is (Inglehart 1997). Magasan rangsoroltak a befelé forduláshoz kapcsolódó (szerelem, igaz barátság) és a posztmaterialista értékek (belső harmónia, érdekes élet). Mindezek alapján a 15–29 éves magyar fiatalok erőteljesen biztonságra orientáltak (családi biztonság és haza biztonsága, békés világ, rend), ugyanakkor meghatározó az önállóságra törekvésük (szabadság), ill. figyelemre méltó az univerzalizmus iránti elkötelezettség (egyenlőség, előítéletektől mentesség).

Problémaészlelés

Az OECD globális kompetenciamérése mellett több más, fiatalok részvételével lezajlott nemzetközi empirikus kutatás²⁹ is vizsgálta a fiatalok problémaészlelését a közelmúltban: miként látják a világot, miként akarnak cselekedni a problémák megoldása érdekében? A megkérdezett fiatalok szerint a klímaváltozás és a környezet pusztulása jelenti jelenleg a legnagyobb problémát,³⁰ melyet a háborúk, a munkanélküliség és a jövedelmi egyenlőtlenségek követnek.

Az ezredforduló óta végzett hazai nagymintás ifjúságkutatások valamennyi hulláma tartalmazta a magyar fiatalok által észlelt problémák feltárására vonatkozó kérdést. A 2016-os adatfelvétel eredményei azt mutatják, hogy a fiatalok számára kulcsfontosságú problémák az egzisztenciával függenek össze, a kilátástalanság (57%), az anyagi nehézségek, a létbizonytalanság, szegénység, elszegényedés (45%) kerültek a problémalista élére (Fazekas – Nagy – Monostori 2018:328). Ezt követik a különböző deviáns magatartásformákkal kapcsolatos a negatív érzések, a drog és az alkoholfogyasztás fokozódásával kapcsolatos aggodalmak (23%), valószínűleg szoros összefüggésben az első két problémacsoport-

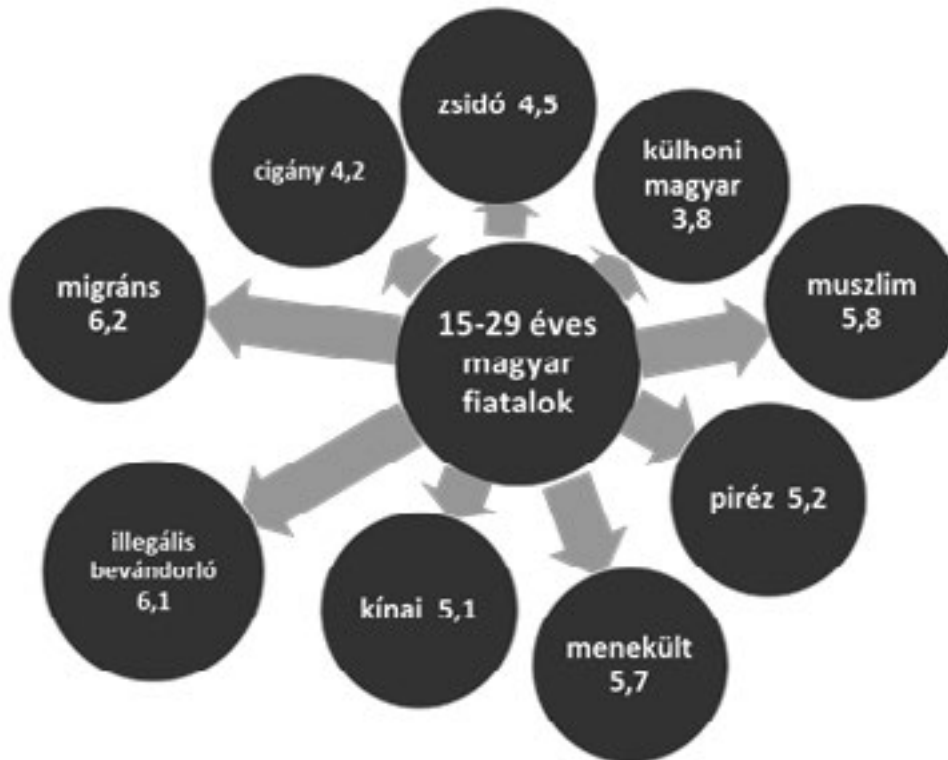
tal. Csupán a lista végén kapott helyet az életmóddal és a környezet állapotával kapcsolatos aggodalom, mindösszesen a fiatalok 1 százaléka észleli nyugtalanító problémaként. Valószínűsítjük, hogy ebben jelentős szerepe van a kérdésfeltevésnek. A környezettel kapcsolatos aggodalmakra vonatkozó válaszopció megnevezése így hangzott: „*Környezet rossz állapota (rossz levegő, piszok)*”. Ebben a kontextusban nem tud megjelenni a fiatalok – esetlegesen meglévő – nyugtalansága a klímaváltozás, a folyamatosan megdőülő melegrekordok, a közelmúltban lezajlott és rendkívül sötét jövőt prediktáló környezeti katasztrófák miatt. Javasoljuk a következő, a 2020-as hullám kérdőívének elkészítése során, hogy a kutatók vegyék figyelembe ezeket a szempontokat és engedjenek teret a szubjektív szempontok megjelenésének a problémaészlelésben, különös tekintettel a klímaváltozás kapcsán.

„Mi” és a „mások”

Nemzetközi felmérések alapján a magyar társadalomról egy különösen elutasító és bezárkózni vágyó nép képe rajzolódik ki. A magyar népesség nem nagyon akar senkit elfogadni, legyen az külföldi, hajléktalan, szegény, cigány, más vallású, munkanélküli, fogyatékos, meleg vagy bármilyen szempontból „más”, mint az ideálisnak gondolt „magyar” (Messing – Ságvári 2016). Hogy miért van ez így, számos empirikus kutatás által vizsgált kérdés (vö. Sik 2016a; Csepeli – Örkény 2017; Keller 2009), a meghatározó tényezők között hangsúlyos a társadalmi státusz, az iskolázottság, a társadalmi beágyazottság, a gazdasági kitettség, a létbizonytalanság, a tömegmédiá hatása, a pártszimpátia, a politikai ideológiák hatása, és a fiatalok kapcsán az oktatási rendszer hazai sajátosságai. A bevezetőben említett globális felelősségvállalásra, a toleranciára, a nyitottságra, a másik, a „másféle” elfogadására való nevelés sajnálatos módon jellemzően hiányzik a közoktatás különböző fokozatain. A magyar oktatási rendszer működését tekintve szelektív (vö. Radó 2007; Radó 2018; Lannert 2018; Messing – Ságvári 2016), a különböző szelektációs mechanizmusok révén ún. „könnyen tanítható” homogén oktatási környezet alakul ki, általánossá válik az állandó versenyhelyzetre építő iskolai módszerek alkalmazása. Ezek a tényezők már nagyon korai életkortól fogva a más-ság elutasítására, az el nem fogadásra, a versenyre, a másik „legyűrésére”, és nem az együttműködésre szocializálják a fiatalokat.

29 vö: Global Shapers Annual Survey 2017 http://shaperssurvey2017.org/static/data/WEF_GSC_Annual_Survey_2017.pdf (letöltés: 2019.08.14.) és Deloitte Millennial Survey 2019 <https://www2.deloitte.com/hu/hu/pages/emberi-eroforras/articles/millennialsurvey.html> (letöltés: 2019.08.05.)

30 A Deloitte vizsgálata szerint a fiatalok 29%-a szerint ez a legfőbb problémája a fiatalságnak, a Global Shapers mérése szerint a fiatalok csaknem fele (49%) gondolja ugyanezt. Második és harmadik helyre a GSA mérése alapján a nagyméretű konfliktusok, háborúk és az egyenlőtlenségi problémák kerültek (szegénység, diszkrimináció). A Deloitte mérése szerint a klímaváltozás után a munkanélküliség, a jövedelmi egyenlőtlenségek és a terrorizmus jelenti a legfőbb problémákat az ifjúság számára.

5. ábra: A 15-29 évesek által kívánatosnak tartott társadalmi távolság (skálaátlag)³³ (N=2.025)

Az ifjúságkutatás utolsó hullámának eredményei alapján idegenellenesség,³¹ az idegenekkel és a bevándorlással kapcsolatos félelmek mutatkoznak meg a magyar fiatalok körében, ami az elmúlt évek menekültügyi válságának, az azt kísérő kormányzati kommunikációnak,³² ill. az Európában elkövetett terrorcselekmények tükrében a legkevésbé sem meglepő. A 6. sz. ábrán láthatjuk, hogy a 15–29 évesek számára a kérdőívben felsoroltak közül leginkább elfogadott népcsoportnak a külföldi magyarok számítanak, azonban meglehetősen nagy az a társadalmi távolság, amit megfelelőnek tartanak ve-

lük kapcsolatban: legfeljebb munkatársi, szomszédi relációban gondolkodnak (3,8 skálaátlag).

Magyarországon hosszú időn keresztül a cigány volt a leginkább elutasított népcsoport, mára ez jelentősen megváltozott. A külföldi magyarok után a cigányok, majd ezt követően a zsidók a viszonylagosan közel engedhetőnek ítélt csoport, ám ez a viszonylagos közelség egy munkahely vagy a lakóhely, a település területét jelenti. A 15–29 éves fiatalok a legjelentősebb társadalmi távolságot a menekültekkel, a muszlimokkal, az illegális bevándorlókkal és a migránsokkal kapcsolatban érzik. Leginkább elutasított csoport az illegális bevándorló (6,1) és a migráns (6,2 skálaátlag), valószínűleg szoros összefüggésben a kormányzati retorikával, a tömegmédiával felhasználásával gerjesztett morális pánikkal (Sik

31 Az idegenellenességet legegyszerűbben úgy definiálhatjuk, mint a többség és az etnikai, nemzeti kisebbség közötti „társadalmi távolság” legszélső pontját.

32 2015 elején a magyar kormány egy, a teljes lakosságot célzó bevándorlás-ellenes kampányt indított, mely elsősorban a migránsokat tette felelőssé a januári, Charlie Hebdo szerkesztőségét ért párizsi terrortámadásért, majd ezt követte több nemzeti konzultáció a migrációról. Mindezek együttesen erősítették a kormányzati üzeneteket: a bevándorlás és a terrorizmus elválaszthatatlanok egymástól, a beáramló migránsok miatt elveszíthetik állásukat a munkavállalók, ill. a bevándorlók miatt nő a bűnözés az országban, a potenciális áldozatok a nők.

33 6. ábra: saját szerkesztés. 1-7 fokú skálán kellett meghatározni a válaszadóknak az általuk elfogadhatónak tartott távolságot a felsorolt népcsoportok tagjaival, ahol az 1= Családjába fogadná (akár barát/nőként, házastársként), 2= Legfeljebb lakótársnak, 3= Legfeljebb munkatársnak, 4= Legfeljebb szomszédnak, 5= Legfeljebb egy városban-faluban lakna vele, 6= Legfeljebb egy országban lakna vele, 7= Egy országban sem lakna vele.

4. táblázat: Társadalmi távolság (%) (N=2.025)

	A családjába fogadná (akár barát/nőként, házastársként)	Legfeljebb lakótársnak	Legfeljebb munkatársnak	Legfeljebb szomszédnak	Legfeljebb egy városban-faluban lakna vele	Legfeljebb egy országban lakna vele	Egy országban sem lakna vele
cigányt/romát	16	3	11	10	25	12	13
zsidót	9	5	10	14	19	14	13
pirézt	2	3	5	7	14	11	19
muszlimot	2	2	4	5	14	16	40
határon túli (külhoni) magyart	19	6	12	16	14	10	10
illegális bevándorlót	1	1	3	5	12	17	46
kínait	3	3	7	12	25	20	17
menekültet	2	1	5	7	17	20	34
migránst	1	1	4	4	10	13	51

2016b). Minden második fiatal (51%) az országba sem engedné be a migránst, csaknem a fiatalok fele (46%) az illegális bevándorlót és 40 százalékuk a muszlim vallást követőt (4. táblázat). Az egyes kategóriák hierarchiája jól érvényesül a muszlimok, illegális bevándorlók, menekültek és migránsok és a pirézek³⁴ esetében, egyre kevesebben engednék őket egyre közelebb magukhoz. A hierarchia a cigányok és a külhoni magyarok esetében borul fel teljesen, többen fogadnák el a romákat és a külhoni magyart házastársként, mint szomszédként.

Az elmúlt néhány év eseményeit tekintve felfigyelhetünk az új nacionalizmus térhódítására, a kormányzati politikában való megjelenésére Kelet-Közép-Európában, köztük hazánkban is, ill. a radikális nemzeti jobboldali politikai szerveződések aktivizálódására, politikai térnyerésére világszerte. A hazai kormányzati kommunikációt átható új nacionalizmus a nemzeti öntudatot állítja fókuszba, folyamatosan hangsúlyozva a magyar büszkeséget, melynek már nemcsak történelmi- és sportsikerek adnak alapot, hanem a jelenlegi kormányzati sikerek is.³⁵ Mindezek hatására érzékelhetővé vált egy újnacionalista tendencia a fiatalok körében, mely a saját csoport és az idegen csoport közötti érték-különbségen alapul, a saját csoport felértékelésében és az idegen csoportok erőteljes leértékelésében is megmutatkozik. Ezt a büszkeségi újnacionalista tendenciát tapogattja le egy 21 itemből álló kérdés-

sor (Boros – Bozsó 2018:217). Jelen kutatásunkban három állítást emeltünk ki, melyek a saját csoporttal és az idegen csoporttal kapcsolatos attitűdre fókuszál (7. ábra).

A felsorolt állításokat ötfokú skálán³⁶ értékelték a megkérdezett fiatalok. Az idegenekkel szemben megnyilvánuló ellenszenvet, a nemzeti identitás idegenellenes, kirekesztő dimenzióját figyelhetjük meg a 7. sz. ábrán. Az „Általánosságban a magyarok különbek a nem magyaroktól”, az ingroup és az outgroup csoportok közötti értékkülönbség meglétét feltételező állítás esetében a módusz értéke öt, vagyis a „teljes mértékben egyet értek” válaszopciót jelölte be a válaszképes fiatalok döntő többsége. Némiképp alacsonyabb volt az egyetértés mértéke a második és harmadik, erőteljesen kirekesztő állítással (3,38 és 3,33 a skálaérték). A középső állítás esetében a módusz értéke három („egyed is értek, meg nem is”), vagyis az idegenek távozását sürgető állításnál mutatkozik meg leginkább a kutatás nagy részében tapasztalható középre húzás, a bizonytalanság, az egyensúlyozás, a határozott álláspont megmutatásától való tartózkodás. Az utolsó vizsgált állítás tekinthető leginkább szenzitívnek, itt a módusz értéke négy, vagyis a fiatalok többsége az „egyed is értek” opciót választotta.³⁷

Allport gondolatait ajánljuk megfontolásra e fejezet zárásaként: „... az előítéletes gondolkodás végül is nem valami abnormalis vagy betegségre valló jelenség. ...Az embernek először túl kell becsülnie

34 Kitalált népcsoport, 2006-ban a Tárki munkatársai ezzel a fiktív néppel igyekeztek felmérni Magyarországon az idegenellenességet.

35 Forrás: <https://jobbanteljesit.kormany.hu/>

36 1-5 fokú skála, ahol 1=egyáltalán nem értek egyet, 5=teljes mértékben egyet értek

37 3= is-is

6. ábra: Saját csoport és idegen csoport közötti értékkülönbség-állítással való egyetértés átlaga (N=1.931)

azoknak a dolgoknak az értékét, melyeket szeret, mielőtt alá tudná becsülni azoknak a dolgoknak az értékét, melyeket gyűlöl. A kerítések elsősorban abból a célból emelkednek, hogy védelmezzék azt, ami számunkra kedves” (Allport 1977:61-52).

Globális gondolkodás

Az OECD által hangsúlyosan felvetett globális gondolkodás magyar fiatalok közötti jellemzőjéről kaphatunk képet egy szemantikus differenciálskála révén (5. táblázat).³⁸ Ahogyan korábban is, itt is megfigyelhető középre húzás a válaszképes fiatalok között: a négyes értéket választotta minden negyedik fiatal (25%). A szemantikai mező közepére (3-4-5 érték) a fiatalok 58%-a helyezte magát. Határozottan és kizárólag nemzetben gondolkodik (1-2 érték) a fiatalok 15 százaléka, míg csaknem ötödük (18%) jellemzője a globális gondolkodásmód (6-7 érték), az emberiség, a világ sorsát szem előtt tartó attitűd. Négy év alatt csaknem duplájára emelkedett a kizárólag nemzetben gondolkodó fiatalok aránya: 2012-ben csupán 8 százaléka választotta a skála 1-2 értékét.

A gondolkodási sémát, az önjellemzést egy logisztikus regressziós modell segítségével próbáljuk magyarázni (6. táblázat). A modellben szerepet

38 A skála úgy működik, hogy két bipoláris melléknévi jelző segítségével kifejlesztünk egy szemantikai mezőt és középre illesztünk egy hétfokú Likert-skálát. A válaszadónak el kell helyeznie magát ebben a térben. Minél közelebb teszi a jelet az adott melléknévi jelzőhöz, az annál erősebb attitűdöt jelent.

kapó változók az iskolázottság, lakóhely, szubjektív anyagi helyzet, a radikális-mérsékelt, ill. a politikai orientáció.³⁹ A modell felépítésével azt vizsgálom, hogy a fiatalok gondolkodása és önjellemzése, hogy nemzetben vagy pedig emberiségben gondolkodnak inkább, az a modellbe beemelt változók által meghatározott-e, vagy esetleg más tényezők állnak mögötte. Független változó a gondolkodási séma bináris változója,⁴⁰ a modell magyarázó ereje jónak tekinthető.⁴¹

A modellből kiemelkedik a lakóhely magyarázóereje:⁴² a faluhoz hasonlítva a fővárosban élők között négyszeres az esély arra (4,212), hogy kizárólag nemzetben gondolkodó fiatalokra bukkanjunk. Megyeszékhely esetében is szignifikáns a különbség, de az esélyhányados értéke jelentősen

39 Iskolázottság: 0=alacsonyan iskolázott 1= közép fokú végzettségű 2= magasan iskolázott. A lakóhely településtípusa: 1= főváros 2= megyeszékhely, megyei jogú város 3= város 4= község, falu. Szubjektív anyagi helyzet (önbesorolás): 1= jó/átlagos anyagi helyzet 0= rossz anyagi helyzet. Radikális – mérsékelt orientáció: mérsékelt=0 radikális=1 (önjellemzés), ideológiai orientáció: baloldali=0 jobboldali=1 (önjellemzés), gondolkodási séma: nemzetben gondolkodó=0, emberiségben gondolkodó=1 (dummy változó, önjellemzés).

40 nemzetben gondolkodó=0, emberiségben gondolkodó=1 (dummy változó, önjellemzés).

41 Hosmer and Lemeshow Test $p=0,004$, Chi-négyzet=22,348, Nagelkerke R négyzet=0.243, azaz a magyarázó változók kombinációja a függő változó varianciájának 24%-át magyarázza meg.

42 A falu, község a referencia kategória, hozzá hasonlítjuk az összes többi.

5. táblázat: Önjellemzés tulajdonságpárok segítségével: nemzetben gondolkodó – emberiségben gondolkodó (N=7.186)

1-nemzet	2	3	4	5	6	7- emberiség
7%	8%	17%	25%	16%	10%	8%

6. táblázat: A gondolkodási séma magyarázó modellje

	B	S.E.	Wald	p	Exp(B)
szubjektív anyagi helyzet	-,960	,183	27,558	0,000	,383
Ideológiai orientáció	-,644	,245	6,886	0,009	,525
Radikális mérsékelt orientáció	-1,015	,216	22,019	0,000	,362
Településtípus 4 kategóriás			49,183	0,000	
Településtípus 4 kategóriás (1)	1,438	,293	24,147	0,000	4,212
Településtípus 4 kategóriás (2)	-,915	,263	12,132	0,000	,400
Településtípus 4 kategóriás (3)	,042	,196	0,045	0,832	1,042
Legmagasabb iskolai végzettség - 3 kategóriás	-,043	,135	0,101	0,750	,958
Korcsoport 3 kategória	,120	,113	1,137	0,2860	1,128
Constant	2,527	,449	31,673	0,0000	12,519

csökken, míg a kisebb városok nem különböznek szignifikánsan a referencia kategóriától, a falutól. Nincs hatása a nemzetben/emberiségben gondolkodásra az iskolázottságnak, sem az életkori csoporthovatartozásnak.⁴³ A szubjektív anyagi önbesorolás, az ideológiai orientáció, ill. a radikális-mérsékelt orientáció hatása viszont szignifikáns: a többi független változó kontroll alatt tartása mellett az anyagi helyzet javulásával, az ideológiai skálán a jobboldal felé történő elmozdulással, ill. a radikális-tól a mérsékelt orientáció irányába való elmozdulással növekszik az esélye, hogy nemzetben gondolkodó fiatalot találjunk. Mindezek alapján feltételezzük, hogy jellemzően városi környezetben élő, jobboldali ideológiát valló, konzervatív értékeket követő, önmagát nem radikális-ként jellemző alsó középosztálybeli fiatalok alkotják a nemzetben gondolkodó 15–29 évesek bázisát.

5. Konklúzió

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a 15–29 éves fiatalokra attitűdjeik és értékviselkedésük alapján a zárt gondolkodásmód jellemző, vagyis a mérsékelt tolerancia, a személyes és intézményi szinten is megmutatkozó alacsony szintű bizalom,

43 Szokásos bontása a 15-29 éves fiataloknak: 15-19 évesek, 20-24 évesek, 25-29 évesek.

a közügyektől való távolmaradás és a nagyfokú érdektelenség. A fiatalokra – a társadalom egészéhez hasonlóan – a nemzetállami bezárkózás igénye a jellemző, és rendkívül alacsony fokú együttműködési hajlandóság az „idegennel”, a mással.

Hankiss Elemér a 9/11 sokkja után vázolta fel a *zárt társadalmak*, mint lehetséges világok jellemzőit. Magunkra ismerünk-e a leírásban? A zárt társadalmak jellemzője a másságtól való félelem, a mássággal szembeni intolerancia, amely – szemben a nyitott társadalmakkal – nem türelmes más emberekkel, népekkel, eszme- és hitrendszerekkel, más hagyományokkal és civilizációkkal szemben (Hankiss 2002:144). Megvalósulni látszik a Hankiss által felvázolt *„Zaklatott szomszédságok”* forgatókönyve is: a világban egyre erősödő feszültségek, halmozódó megoldatlan problémák, élesedő harc a fogyatkozó természeti javakért (pl. víz) és az erőforrásokért, konfliktusok, polgárháborúk, világszerte növekvő félelem, növekvő idegengyűlölet, türelmetlenség. Kontinentális és regionális blokkok alakulnak ki, amelyek bezárkóznak és védik érdekeiket (pl. „Európa erődítmény”). A blokkokon belül a nemzetállamok megerősödnek és hajlalmossá válnak parancsuralmi rendszerek kialakítására. Ebben a világban a hatalom és a biztonság válik alapértékké, az élet céljává és értelmévé válik a nyugati civilizáció védelme a barbárokkal szemben, és legjellemzőbb, legfontosabb műfajja a rémhírek válnak (Hankiss 2002:155-164).

A fiatal korosztályoké a lehetőség, hogy szakítva a rossz emlékére régi mechanizmusokkal, felépítsék a nacionalizmus ideológiájával kevésbé azonosuló nyitott társadalmat. Egyet kell értsünk Hankiss Elemérrel, hogy óriási kárt okozna a világban, ha tartóssá válna ez az állapot. Ha bezárkóznak a társadalmak, ha bezárkóznak az emberi elmék és tudatok, akkor a nyomorúság „hosszú telére” kell felkészülnünk.

Felhasznált szakirodalom

- Allport, Gordon W. 1977 *Az előítélet*. Gondolat, Budapest.
- Bábosik István – Kárpáthi Andrea szerk. 2012 *Összehasonlító pedagógia – A nevelés és oktatás nemzetközi perspektívái*. Gondolat, Budapest, 71-86.
- Boda Zsolt – Medve-Bálint Gergő 2012 Intézményi bizalom a régi és az új demokráciákban. *Politikatudományi Szemle XXI.* (2):27-51.
- Csákó Mihály – Sik Domonkos 2018 Állampolgári szocializáció a kivándorlás árnyékában. In Nagy Ádám szerk. *Margón kívül – magyar ifjúságkutatás 2016*. Excenter Kutatóközpont, Budapest, 237-258.
- Csepeli György 2001 *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Csepeli György 2016 A Z nemzedék lehetséges életpályái. *Educatio* 4:509-515.
- Csepeli György – Örkény Antal 2017 *Nemzet és migráció*. ELTE TÁTK, Budapest.
- Csepeli György – Fábián Zoltán – Sik Endre 2006 Xenofóbia és a cigányságról alkotott vélemények. In *Társadalmi riport 1998*. Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György szerk. TÁRKI, Budapest, 458-489. E-pub 2006.
- Egyed Szilárd 2018 Az internet demokratizáló hatása. *Polgári Szemle* (14) 1–3:57-76. DOI: 10.24307/psz.2018.0806.
- Fekete Mariann 2018 *eIdő, avagy a szabadidő behálózása. Generációs kultúrafogyasztás a digitális korban*. Belvedere, Szeged. <https://doi.org/10.14232/belvbook.2018.58535>
- Fekete Mariann – Tibori Tímea 2018 Az ifjúsági szabadidő-felhasználása a fogyasztói társadalomban. In Nagy Ádám szerk. *Margón kívül – magyar ifjúságkutatás 2016*. Excenter Kutatóközpont, Budapest, 258-284. DOI:10.14232/belvbook.2018.58535.
- Gaszó Ferenc – Laki László 2004 *Fiatalok az újkapitalizmusban*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Gerő Márton – Szabó Andrea 2015 *Politikai tükör. Jelentés a magyar társadalom politikai gondolkodásmódjáról, politikai integráltságáról és részvételéről, 2015*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest.
- Halász Gábor – Kovács Katalin 2002 Az OECD tevékenysége az oktatás területén. In Bábosik István – Kárpáthi Andrea szerk. *Összehasonlító pedagógia – A nevelés és oktatás nemzetközi perspektívái*. Budapest, 71-86.
- Hankiss Elemér 2002 *Új diagnózisok*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Inglehart, Roland F. 1997 *Modernization and Postmodernisation: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press, New Jersey.
- McCrandle, Marc – Wolfinger, Emily 2009 *The ABC of XYZ. Understanding the Global Generations*. UNSW Press. Generations defined: https://www.academia.edu/35646276/The_ABC_of_XYZ_-_Mark_McCrindle_PDF.pdf (letöltés: 2019.08.12.)
- Murányi István 2013 Fiatalok és/vagy demokraták. Tizenévesek politikai kultúrájának jellemzői napjainkban. *Köz-Gazdaság*, 8(2):119-138.
- Oross Dániel 2012 Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In Székely Levente szerk. *Magyar Ifjúság 2012*. Kutatópont, Budapest, 283-316.
- Oross Dániel – Monostori Kristóf 2018 Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan! – ifjúságügy és civil világ. In Nagy Ádám szerk. *Margón kívül – magyar ifjúságkutatás 2016*. Excenter Kutatóközpont, Budapest, 350-372.
- Pál Eszter 2013 *A Z generációról. Irodalmi áttekintés*. Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
- Radó Péter 2018 A közoktatás szelektivitása, mint a roma szegregáció általános kontextusa. In Fejes – Szűcs szerk. *Én vétkem*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged, 31-55.
- Sik Endre 2016a The socio-demographic basis of xenophobia in contemporary Hungary. In Simonovits Bori – Bernát Anikó szerk. *The social aspects of the 2015 migration crisis in Hungary*. TÁRKI, Budapest.
- Sik Endre 2016b Egy hungarikum: a morális pánikgomb. *Mozgó Világ* (42) 10:67-80.
- Székely Levente 2012 Az új csendes generáció. In Nagy Ádám – Székely Levente szerk. *Másodkézből. Magyar Ifjúság 2012*. Budapest, Kutatópont, 9-29.

- Székely Levente 2018 Módszertani jegyzet: Magyar Ifjúság 2016. In Székely Levente szerk. *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016.* Kutatópont KFT, Budapest, 479-501.
- T. Kiss Tamás 2008 *Civilizációk – Kultúrák – Közösségek.* Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged.
- Váriné Szilágyi Ibolya 1987 *Az ember, a világ és az értékek világa.* Gondolat Kiadó, Budapest.
- Keller Tamás 2009 *Magyarország helye a világ értéktérképén.* <https://mek.oszk.hu/13400/13433/13433.pdf> (letöltés: 2019.08.24.)
- Messing Vera – Ságvári Bence 2016 „Ahogy »másokhoz« viszonyulunk, az tükrözi azt, amilyenek magunk vagyunk” *A magyarországi idegenellenesség okairól.* https://socio.hu/uploads/files/2016_2/messing_sagvari.pdf. DOI: 10.18030/socio.hu.2016.2.17
- Radó Péter 2007 Oktatási egyenlőtlenségek Magyarországon. *Esély* 4:24-36. http://www.esely.org/kiadvanyok/2007_4/RADO.pdf (letöltés: 2019. 04. 25.)
- OECD: <http://www.oecd.org/about/>
- Tardos Róbert 2016 *Fortélyos félelmek. Negatív viszonylatok szociokulturális és ideológiai beágyazottsága.* https://socio.hu/uploads/files/2016_2/tardos.pdf (letöltés: 2019.06.23.) DOI: 10.18030/socio.hu.2016.2.61.
- Online hivatkozások**
- Grail Research – a division of Integreon
2011 *Consumers of Tomorrow: Insights and Observations About Generation Z.* https://www.slideshare.net/johnnyvo/consumers-of-tomorrowinsightsandobservationsaboutgenerationz-25226677?from_action=save (letöltés: 2019.08.02.)
- Lannert Judit 2018 Nem gyermeknek való vidék. A magyar oktatás és a 21. századi kihívások. In *Társadalmi riport 2018.* http://www.tarki.hu/sites/default/files/trip2018/267-285_Lannert_oktatas.pdf (Letöltés: 2019. 04. 25.)

Melléklet

7. táblázat: Közösségi oldalak elsődleges célú használata⁴⁴ N=8.000

	elemszám	átlag	szórás
szórakozásra	6115	3,42	1,932
segítségkérésre, tanácskérésre	6110	1,81	1,710
üzleti (munkával összefüggő) kapcsolattartásra	6099	1,21	1,704
munkakeresésre	6102	1,00	1,471
tájékozódásra a helyi hírekkel kapcsolatban	6117	2,62	1,898
tájékozódásra általában	6116	3,08	1,898
párkeresésre	6090	0,75	1,347

8. táblázat: Információforrások fontossági sorrendje (Magyar Ifjúság 2012) N=7.382

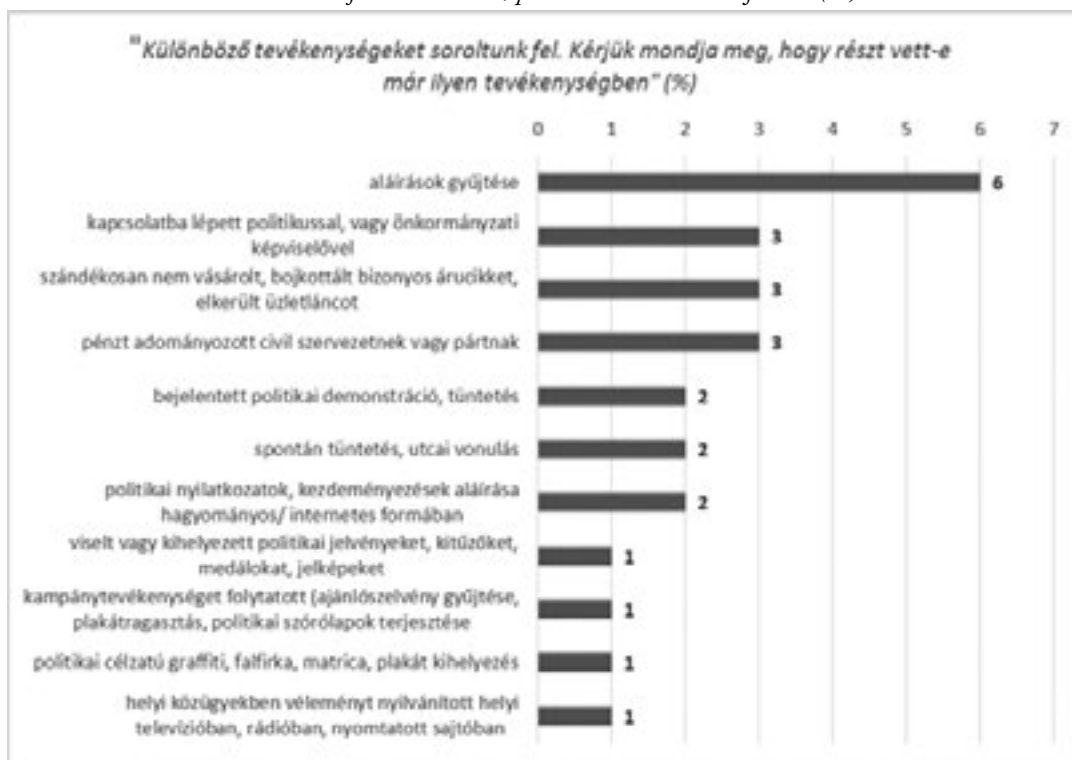
	átlag	szórás
család, barátok	4,31	0,92
internet	3,87	1,25
televízió	3,36	1,32
könyvek	3,74	1,40
rádió	2,76	1,28
újságok	2,73	1,31
a helyi (lakóhelyén működő) klubok, társadalmi szervezetek, vallási közösségek	2,16	1,27

9. táblázat: Rangkorrelációs táblázat- információforrások fontossága 2012–2016

Correlations				
			információforrások fontossága 2016-ban	információforrások fontossága 2012-ben
Spearman's rho	információforrások fontossága 2016-ban	Correlation Coefficient	1,000	,850**
		Sig. (2-tailed)		0,002
	információforrások fontossága 2012-ben	Correlation Coefficient	,850**	1,000
		Sig. (2-tailed)	0,002	
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).				

44 1-4 fokozatú skála, ahol az 1= naponta többször, 2=naponta egyszer, 3=hetente egyszer 4= hetente többször, 5=havonta többször, 6= ritkábban 7=soha. A skálát a jobb értelmezhetőség reményében „befogattuk”.

7. ábra: A 15-29 éves fiatalok közéleti, politikai aktivitásának formái (%) N=2.025

10. táblázat: A 15-29 éves fiatalok értékválasztása 2000-2016 ($N_{2000}=7.996$, $N_{2004}=7.970$, $N_{2016}=7.976$)

Érték	2000	Rangsor	2004	Rangsor	2016	Rangsor
családi biztonság	4,84	1	4,81	1	4,60	1
békés világ	4,80	2	4,65	4	4,51	3
szerelem	4,76	3	4,76	2	4,56	2
belső harmónia	4,66	4	4,61	5	4,46	6
igaz barátság	4,64	5	4,68	3	4,51	4
szabadság	4,55	6	4,50	6	4,48	5
gazdagság	4,21	7	3,66	10	3,98	11
társadalmi rend	4,11	8	3,74	9	4,24	7
érdekes élet	4,01	9	3,89	8	4,23	8
nemzet szerepe	3,88	10	3,60	11	4,14	9
tradíciók	3,81	11	3,90	7	4,00	10
hatalom	2,55	12	2,62	12	3,41	12